

DARINKA KOZINC

*Pravili so j'im
Aleksandrinke*

EDUCA

Kazalo

stran 5 Spomini

stran 10 Brez mame

stran 19 O prstanu in uhanih

stran 27 Zgodovinski oris obdobja – Dorica Makuc

Spomini

Ime mi je Manca in hodim v tretji razred. V šolo sicer rada hodim, toda še raje imam počitnice. Med njimi za kakšen teden obiščem babico Miro na Dolenjskem in staro mamo Benedikto na Primorskem. Pri obeh je zelo zanimivo, pri vsaki po svoje. To-krat bi vam rada povedala zgodbo stare mame Benedikte. Ne čudite se, da ji bom rekla tudi nona namesto babica ali stara mama, velikokrat pa kar Benedikta. Tako je na Obali še vedno v navadi. Nona je pravzaprav babica po italijansko in Primorska je bila nekaj časa pod Italijo. Sicer pa nona Benedikta pravi, da takrat ni bilo nič lepo. Če so otroci govorili po domače, slovensko, so bili kaznovani. To res težko razumem!

Nona Benedikta živi v Prvačini. To je vas in blizu nje teče reka Vipava. Nona pravi, da je bila včasih zelo čista in da so se v njej kopali. Poleg rib so bile v reki tudi školjke, ki so jim po domače rekli žnek. Jaz pa se danes kopam v morju ali bazenu, v Vipavo pa mečem le kamenčke. To je pravzaprav velika škoda, še zlasti, ko je v Prvačini zelo vroče. Nona Benedikta ima v svoji spalnici na omari usnjen kovček in v njem je veliko zanimivih stvari. Pravzaprav smem po kovčku brskati le takrat, ko mi nona reče, da sem bila še posebno pridna. Zame tako ali tako velja, da sem večinoma pridna, le da sem včasih bolj, včasih pa malo manj. No, vsaj jaz mislim tako. Benedikta je še vedno visoka ženska in kovček potegne z omare le z eno roko. Po navadi z desnico, medtem ko ga z levico spodaj prime. Položi ga na veliko zakonsko posteljo, ki je vedno lepo pospravljena. Preden ga odprem, z mehko krpo obriše prah z njega, za tega pa pravi, da je uničljiv. Nikoli ga ne moreš popolnoma pobrisati in to jo večkrat jezi, še zlasti če v sobo sije sonce. V kovčku so njeni največji zakladi in spomini. Slednji pri moji noni pravzaprav leži-

jo vsepovsod; v predalih, omarah in za vrati. Večinoma tiho počivajo, dokler jih ne zbudiva. To pa ni težko, že beseda jih oživi, potem je tako, kot bi si otresli spanec z oči. V kovčku noninih spominov mi je najbolj všeč lepo izdelana platnena vrečka iz trdega blaga. V njej je temno rdeča žametna škatlica, v tej pa prstan z zelenim kamnom, najlepši kar sem jih kdaj videla. Poleg je še manjša škatlica, tudi temno rdeče barve. In v njej so uhani, prav tako z zelenim kamnom. To je smaragd, reče Benedikta, ko ga podrži proti svetlobi, da zeleno zasiže. Pravi zaklad, še doda. Nona vedno pravi, da mi bo zapustila ta nakit. In ko rečem, da me še ne sme zapustiti, zavzdihne in pove, da je že zelo stara. No, to je sicer nekoliko res, ker je očka malce pozno spoznal mojo mamico. Ko imam te zaklade razprostrte pred sabo, vzamem iz kovčka še stare fotografije. Te so skrbno zložene v kartonasti škatli, vsaka v svoji kuverti. Malce so že porumenele. Najbolj mi je všeč tista, na kateri je praprانا. Nosi čipkasto bluzo in dolgo krilo, lase ima spete v nekakšno figo vrh glave. V pasu je sko-

raj preščipnjena. To mi ne gre posebno v račun. Jaz kar naprej telovadim, pa tudi če trebuh potegnem noter, mi nikakor ne uspe, da bi bila v pasu videti tako ozka. Takrat so nosile steznik, mi nona pojasni skrivnost ozkega životca. Prapranona ima na zlati verižici velik križ. Eno roko drži na naslonjalu stola, ki je bogato rezljan in mehko oblazinjen z žametom. Prapranona je videti mlada in je zelo lepa. Okrog njene fotografije se prepletajo srebrne rože.

Tudi druga fotografija je na trdem kartonu, vendar je novejša. Na njej je pranova, na glavi ima klobuk, temno bluzo ji krasi bel ovratnik. Gleda nekam v daljavo in v njenih očeh zaznam nadih otožnosti. Je takrat razmišljala o svojcih doma? V vogalu lahko preberem: Aleksandrija.

Nonica Benedikta preko mojega ramena ošine fotografije, nato se namesti poleg mene, da se pod njeno težo postelja ugrezne in me potegne k njej. Nona ima na verižici isti križ kot prapranona na sliki, zlato je malce potemnelo, spominja me na baker. Pravzaprav nonice brez križa še nisem videla, stalno ga nosi. Je del nje, kot roka ali noga.

Vem, da sva zbudili spomine. Vem, da je čas za pripoved, zato se tesneje stisnem k njej in čakam. Saj zgodbo že poznam, toda vedno znova jo rada poslušam, saj govori o usodi njene mame in babice. Pa tudi o življenju drugih deklet in žena iz Prvačine, Gradišča, Branika, Dornberka, Batuj, Oševljeka in drugih vasi.

Tokrat prisluhnite z mano tudi vi. Tako pravi nona Benedikta o sebi in se s kazalcem dotakne križa za vratom:

Veš, ta križ mi je pravzaprav dala mama, ko se je za stalno vrnila iz Egipta, njej pa ga je podarila mama, da jo je varoval vsega hudega. Takrat svet še ni bil tako majhen, kot je danes.

No, pa poslušaj, kako sem ostala brez mame, pred mano pa je brez nje ostala tudi moja mama!

Brez mame

Bila sem še majhna, komaj tri leta sem imela, moj brat pa tri mesece. Imeli smo kravico, njivo zemlje in staro hišo. Saj veš, kdaj imam rojstni dan in da sem rojena leta 1932. To so bili težki časi. Ljudje niso dobili dela, zato smo težko živeli. Mama je rekla, da se bo odpravila tja dol, v Aleksandrijo. Tako kot druge. Iz skoraj vsake hiše je dekle ali žena služila tam preko morja. Oče ni bil ravno navdušen, toda druge izbire ni bilo. Oba sta jokala, jaz pa sem bila še premajhna, da bi razumela. Razumela sem šele kasneje, ko mame nenadoma ni bilo več. Ni je bilo v kuhinji, ne v hlevu, ne pri sosedih Malki, ne na njivi, ne ob Vipavi, povsod sem jo iskala in klicala. Oče me je tolažil, da moram biti pridna in se bo mamica vrnila. Pa se ni.

Minili so dnevi, nato meseci in tudi že leta. Prihajala so pisma in v njih je bil neznan denar. Pa slika, mama je vsakič poslala tudi sliko, da je ne bi pozabili. Toda njen ljubi obraz se mi je počasi zabrisal, s fotografije pa me je gledala tuja ženska. V naši vasi ženske niso nosile take pričeske, tudi klobukov ne, kvečjemu rute. Tudi oblečene niso bile tako lepo. Njene slike smo zataknili za steklo kredence. Pet jih je bilo, v vsakem pismu ena. Tako nas je mama lahko gledala s fotografij, mi pa smo se trudili verjeti, da je z nami, pa čeprav je bila tako tuja v tisti gosposki opravi. Oče mi je povedal, da je tja dol odšla z veliko ladjo. Iz Trsta. Bila sem premajhna, da bi me vzel s sabo, ko jo je spremil na vlak. Mi je pa obljubil, da jo bova, ko se vrne, skupaj pričakala. Čas je neusmiljeno tekkel in jaz sem rasla. Že zelo zgodaj sem morala pomagati očetu, tudi kuhati sem se kmalu naučila. Oče je za mamin denar kupil vinograd in vola. Tega je bil zelo vesel, saj je vol takrat pomenil vsaj toliko kot danes avto.

Sicer pa je bil oče dober, lepo je skrbel zame in za bratca. Zgodilo se je, da je dobil pismo, in ko ga je prebral, se je prešerno zasmejal ter naju objel.

»Mama pride domov!«

»Mama!« sem vzkliknila. Ta beseda je bila tako redko izgovorjena v naši hiši in tako lepo se je razlegala v kuhinji. Mama!

»Mama,« je za mano ponovil bratec, tudi on se je veselil njene vrnitve.

Prišel je veliki dan. Pred tem smo skrbno počistili hišo, pometli dvorišče in očistili hlev. Celo krava in vol sta čutila praznično razpoloženje. Oče je spekel kruh, da je v hiši prijetno in domače dišalo, jaz pa sem dobila novo obleko, sešila mi jo je teta. Spletla mi je kito in jo okrasila s trakcem, ki je ostal od moje obleke. Bratec se je cmihal, da hoče z nama, vendar je moral počakati pri sosedih Malki.

Oče je zapregel vola in šla sva proti postaji. Voz je ropotal po cesti, jaz pa sem v svoji novi obleki sedela zadaj na lestvicah, da me je pošteno treslo. Ceste takrat niso bila gladke kot danes, posute so bile z gramozom.

»Zakaj pa ne greva v Trst? K ladji, da bo hitreje,« sem sitnarila po poti.

»Zakaj bi zapravljala denar brez potrebe,« je odvrnil oče, »saj je tako težko prislužen.«

Na postaji je oče privezal vola, da sva lahko skupaj šla na peron. Bilo je veliko ljudi, vračale so se tudi druge žene in dekleta. Oče je poklepetal s tem ali onim znancem, čas pa ni hotel nikamor. Počenila sem in se igrala z belimi kamenčki, dokler ni zapiskalo in od daleč se je zaslišalo puhanje lokomotive. Takrat so loko-

motive delale na paro in ta se je kot bel oblak vila iz dimnika na lokomotivi. Vlak prihaja! Med čakajočimi se je vznemirjenje vedno bolj stopnjevalo. Oče me je trdo prijel za roko in približala sva se peronu. Črna sajasta lokomotiva se je ustavila pred nami. Vrata so se odprla in izstopili so prvi potniki. Oče je napeto strmel v množico.

»Ivanka!« je nenadoma zaklical, me dvignil in se vrinil med množico.

»Mama!« sem zavpila, »mama!« Moj glas se je izgubil v hrupu.

Tam je stala mama. Z veliko torbo in klobukom. Tako tuja, tako drugačna. Oče jo je objel in jo dolgo stiskal k sebi. Bilo je, kot da sta pozabila name. Čez nekaj dolgih trenutkov se je ta tujka sklonila k meni, mehka orokavičena dlan se je znašla na mojih laseh.

Popolnoma sem okamenela. Nato me je objela in v tistem mehkem dišečem blagu njene obleke so se mi ulile solze.

»No, kaj je zdaj to? Kje je nasmeh za mamico?« je vprašala.

Jaz pa sem kar jokala in se stiskala k njej, kot bi hotela dobiti vse njene objeme, ki sem jih v dolгих letih tako pogrešala.

Očetu so nekateri znanci pomagali na voz naložiti baul, leseni zaboj, ki ga je mama pripeljala s sabo. Dan je bil sončen in lep, meni pa se je vse smejalo, saj je poleg voza hodila moja mama. Moja mama!

Bratec pa je ni hotel pozdraviti. Kujal se je, nato je brcnil v vrata.

»Tebe ne poznam!« je dejal in stekel k sosedi. Šla sem za njim in kar nekaj časa

sem se trudila, da se je vrnil z mano domov. Sredi hiše je stal odprt baul. Mama je na mizo zlagala kot večerna sončeca rumene okrogle sadeže. Takrat sem prvič videla pomaranče. Nato je odvila sivkast kvadrat, zavit v debel papir.

»Halava,« je rekla in mi porinila košček v usta. Takrat nismo poznali bonbonov, še sladkorja nismo imeli ali pa zelo redko. Bilo je tako sladko in božanskega okusa. Bratec, ki se ni več kujal, je zahteval še.

Mama je odložila klobuk in rokavice ter si nadela oblačila, ki so jih nosile tudi druge ženske v vasi. To je bil najlepši čas mojega otroštva. Mama je bila doma. In bili smo družina.

Nona Bendikta je vzela v roke škatlico in si nataknila prstan.

»Pa še o tem prstanu ti povem,« je rekla in ga zavrtela na prstu.

O prstanu in uhanih

Mama ni ostala dolgo, mogoče pol leta. Komaj smo se navadili drug drugega. Tam v Aleksandriji jo je pogrešal Pierre. Deček, kakšna dva meseca mlajši od mojega bratca. Mami so pisarili dolga pisma, nekoč so prišli celo na obisk. Najbrž je bil to prvi avtomobil v naši okolici. Vsa vas se je zgrnila na kup. Najbolj smešna je bila teta Malka - kaj je zdaj to, se je čudila, dela br br in samo teče.

Iz avta sta stopila gospod in gospa, za njima pa še majhen deček, skoraj tak kot moj bratec. Vsi so bili zelo lepo oblečeni. Stekel je k moji mami in jo objel. Nos je tiščal v njeno krilo in nekaj vpil v tujem jeziku. Edina znana beseda, ki sem jo ujela, je bila »nana«. Mama ga je božala po laseh in tolažila. Tega prizora nisem prenesla. Obrnila sem se in stekla v gozd, bratec pa za mano. Tam sva se objemala in jokala.

Ko sva se vrnila, avta ni bilo več. Mama je tiho stala ob štedilniku, oče je sedel za mizo. Pokušala naju je objeti, vendar sva se iztrgala iz njenih rok.

Mamine solze me niso ganile. Bila sem jezna nanjo in na ves svet, na našo revščino, na očeta.

Poskušala mi je razložiti, a sem bila premajhna, da bi razumela.

Rekla je, da je Pierre najin bratec po mleku, a jaz sem imela samo enega bratca, za tistega Pierra nisem hotela niti slišati.

Dnevi so tekli in malce smo pozabili na obisk.

Toda nekega dne naju je oče posadil na kolena in rekel, da mama spet odhaja. Otrpnila sva. Žalost se je naselila v našo hišo. Kot bi kdo umrl, celo govorili smo malo in še to bolj po tiho.

Tokrat sem smela z očetom v Trst. Veliko mesto me je prestrašilo. Ladja, ki je bila zasidrana v pristanišču, je bila gromozanska. Oklepala sem se očeta in strme-la za mamó, ki je odhajala na krov velike ladje.

»Saj se bo vrnila,« me je tolažil oče, »kakšno leto še, toliko da Pierre postane malce samostojnejši.«

»Kaj me briga tisti Pierre!« sem se zadrila.

Oče je molčal. In potem je življenje spet teklo po ustaljenih tirnicah. Mama je pošljala denar in fotografije, midva pa sva rasla. Minilo je leto, a se še ni vrnila. Nato je prišla vojna. Oče je pisal mami, naj se nikar ne vrača, ker je gorje. Mene je za nekaj časa dal k teti v Tržič, kjer je tudi morje. Kolikokrat sem stekla v pristanišče in strmela v velike ladje!

Mogoče mi bo katera od teh prinesla mamó, sem upala. Vsakič, ko se je bližala kakšna prav velika ladja, mi je srce hitreje bilo. In če sem uzrla kakšno žensko s klobukom, sem upala, da je moja mama.

»Čuk,« je rekla teta, »mama bo prišla v Trst in ne sem.«

Toda jaz sem kljub temu hodila gledat te velikanke, nekako so me povezovale z mamó preko morja.

Bratec pa je bil med vojno pri drugi teti v Gorici, tako da se nisva videvala.

Vojna je minila in lahko sem se vrnila domov, tudi oče je prišel od partizanov. In bratec. Imel je manj sreče kot jaz, bil je poškodovan. Vojna je grozna!

Nekako smo znova začeli živeti skupaj.

In končno, tudi mama se je vrnila.

Gledali smo se kot tujci.

»Torej,« sem rekla hudobno, »je tisti tvoj Pierre odrasel?«

Alexandria

»Mogoče boš nekega dne razumela,« je zavzdihnila mama.

Pierre nas je večkrat obiskal. Znal je zapeti celo eno uspavanko. Po slovensko. Takrat sem se prvič nasmejala, ker je tako smešno izgovarjal naše besede. Ko je prišel drugič, je prinesel te uhane in prstan.

Položil jih je predme: »Vem, da ti je bilo hudo brez mame.«

Jaz pa jih nisem marala, kar odrinila sem tisto škatlo. Kaj je bilo treba moji mami hoditi tja čez morje, v tisto deželo, ko pa je imela doma lepe otroke in moža?

Razumela sem šele takrat, ko sem dobila svoje otroke, tvojo mamo. Kako bi se počutila, če bi bili revni? Če bi bila tvoja mama lačna in jaz ne bi imela ničesar, kar bi ji lahko dala. Ja, tako je bilo takrat. Tako pa nam ni bilo ravno hudega, ker je mama delala v Egiptu. Oče takrat ni dobil dela. Ni bilo služb kot danes.

In šele takrat, ko sem k sebi stiskala svoje dete, sem razumela, kako se je mama žrtvovala za nas.

Nona Benedikta je utihnila, vzela prstan iz škatlice in si ga nataknila: »Nisem ga veliko nosila,« je rekla, »bilo ga je škoda.«

Jaz pa sem molčala, kajti nisem popolnoma razumela tistega o žrtvovanju. Kako naj dekletce, kot sem jaz, razume neki drugi čas. Jaz imam vse; imam očka in mamo, sestrico Katko in lepo nam je. Včasih mamica res reče, da ni denarja za kakšno reč, toda to ni tako hudo. Včasih se tudi spremo, toda potem se objamemo in spet nam je lepo. Vemo, da se imamo radi.

Objamem nonico, se stisnem k njej in ji rečem: »Sedaj imaš nas, nonica!«

In ona pravi: »Res je, toda tudi mamo sem imela zelo rada, pa čeprav ni bila dolgo z nami.«

Potem sva prstan in uhane ter vse fotografije skrbno pospravili. Spomine sva zaklenili v usnjeni kovček, kjer bodo počivali, dokler jih ne bova zopet zbudili. Kovček je spet dobil svoje mesto na omari, na njem se bo znova nabiral prah.

In potem sva šli mimo breskovih nasadov k Vipavi. Metali sva ploščate kamenčke, ki so se odbijali od vodne površine. Meni so se posrečile tri žabice, nonici Benedikti pa kar sedem.

Ko sva se naveličali, sva sedli med vrbe na pesek in opazovali počasen tok Vipave na zavoj. Tam je tako lepo, upam, da bo reka spet kdaj čista in da se bom lahko kopala v njej. Takrat se bodo mogoče vrnil žneki s črno lupino in lesketajočo se notranjostjo.

Tako školjčno lupino je moja mama nesla s seboj v Egipt, da je lahko slišala šumenje Vipave v tihih nočeh, mi je zašepetala Benedikta.

Dorica Makuc

Zgodovinski oris obdobja, v katerem je živel in rasla Mančina babica

Boleča zgodovina primorskega človeka, ki je poskušal sredi težkih življenjskih razmer ohraniti dom in družino, prihaja tudi z Aleksandrinkami v zavest slehernika. Strahotne so bile posledice dveh svetovnih vojn na Primorskem; moške je predvedno večjo revščino emigracija zvalila v prekomorske dežele, najprej v Severno Ameriko, potem so množično odhajali v Južno. Fašistične oblasti, razumljivo, niso ovirale odhoda zavednih primorskih Slovencev.

Premožni Evropejci, ki so se po odkritju Sueškega kanala naselili v deželi ob Nilu, ta jim je s svojim naravnim bogastvom omogočala vidno gospodarsko moč, so svojim družinam iskali ustrezne služabnice. In tako se je v devetnajstem stoletju začelo »romanje« Aleksandrink, najprej znanih kot »Les Goriciennes«, v neznano afriško deželo, kjer je bil zaslužek sicer boljši, domotožje pa neprimerno večje kot v Gorici in Trstu. V nekaj desetletjih se je predvsem v Aleksandriji in nato v Kairu zaposlilo nekaj tisoč mladih žena in deklet predvsem iz Spodnje Vipavske doline. Ustvarile so nenavaden fenomen slovenske ženske emigracije, ki je bil slovenski javnosti dolgo zastrt, zadnja leta pa se zanj zanimajo znanstvene inštitucije, univerze, muzeji, pa tudi literarni ustvarjalci, gledališki avtorji, revije in časopisi. Veliko je posameznikov, predvsem iz »dežele« Aleksandrink, ki poskušajo z zapisi ohraniti verodostojni spomin na primorske žene, na njihovo neizmerno in boleče žrtvovanje ter odpovedovanje v dobro bližnjih, za ohranitev doma in slovenske zemlje.

Darinka Kozinc

Pravili so jim Aleksandrinke

Jezikovni pregled

Žaneta Jagerič

Urednik

Štefan Krapše

Spremna beseda

Dorica Makuc

Oblikovanje in prelom

Anna Törrönen

Tehnična ureditev

Borut Ivanišević, Žiga Valetič

Ilustracije

Anna Törrönen

Izdala in založila

Založba Educa, Melior d.o.o., Nova Gorica

Za založbo

Štefan Krapše, direktor

Tisk

Tiskarna POTENS d.o.o., Ljubljana

Naklada

800 izvodov

Nova Gorica, november 2008

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-93-32

KOZINC, Darinka

Aleksandrinke / Darinka Kozinc ; [spremna beseda Dorica Makuc ; ilustracije Anna Törrönen]. - Nova Gorica : Educa, Melior, 2008

ISBN 978-961-6753-04-3

241894400

